

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ואתחנן, תשע"ד
מספר 1080מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

צורת לוחות הברית

ארי צבי זיבוטפסקי

פרשת השבוע מתארת את מעמד הר סיני. האירוע שבו הקב"ה מוסר על פה את עשרת הדברים¹ המכונים היום עשרת הדיברות. דיברות אלו נכתבו על שני לוחות הנזכרים לראשונה בשם' כד:יב, ו-לא:יח וביתר פירוט בפרשת "עגל הזהב", כשמשא מתכונן לשבור אותם. כתוב שם:

וַיִּפֶן וַיֵּרָד מֹשֶׁה מִן הָהָר וּשְׁנֵי לַחֹת הָעֵדוּת בְּיָדוֹ, לַחֹת פְּתָבִים מְשֻׁנֵי עֲבָרֵיהֶם מְזֶה וּמְזֶה הֵם פְּתָבִים. וְהַלַּחֹת מְעֻשָׂה אֶ-לֵקִים הַמָּה, וְהַמְּכָתֵב מְכָתֵב אֶ-לֵקִים הוּא חָרוּת עַל הַלַּחֹת (שם' לב:טו-טז).
לאחר שמשא שובר את הלוחות בתחתית ההר, הקב"ה מצווה אותו להכין לוחות חדשים (שם' לד:א). משה מבצע זאת בצורה מיידית (שם' לד:ד) ועל לוחות אלו נכתבים עשרת הדיברות (שם' לד:כח). בספר שמות מופיעים הלוחות תמיד בשם "לוחות הברית" לעומת ספר דברים ששם מופיעים בשם "לוחות העדות".
כיום הלוחות הם סמל של יהדות הנמצא כמעט בכל מקום. ישנם ציורים או חריטות על עץ בבתי כנסת רבים והם מעטרים את כל סוגי היודאיקה. ניתן לומר שמדובר בסמל השכיח ביותר של היהדות. זאת בניגוד לעובדה שחז"ל (ברכות יב, א) הפסיקו את אמירת עשרת הדיברות במהלך התפילה. לדעת בעל "מגן אברהם" (א, ט), קיים חשש בעצם כתיבת עשרת הדיברות בלוח מיוחד בבית הכנסת.

הלוחות נראו מיוחדים מאוד. הפסוק מתאר שהם עוצבו ונחקקו על ידי הקב"ה. לוחות הברית השבורים והשלמים היו בין החפצים המעטים הנמצאים בקודש הקודשים. הלוחות היו ייחודיים, גם מהסיבה שנוצרו עוד בששת ימי הבריאה (אבות דרבי נתן ב'), בדיוק בין השמשות של היום השישי (אבות ה, ה). עם כל זאת, באופן מפתיע אין אנו מוצאים בתורה תיאור של מראה הלוחות או של צורתם. עובדה זו מעצימה את השאלה כיצד הם נראים בדיוק, בהיעדר התייחסות מפורשת. הלוחות מוצגים כיום בבתי כנסת רבים כשני מלבנים צמודים ומעוגלים בחלקם העליון, ועל כל אחד חמש אותיות, או קיצורי דיברות בכל אחד מהלוחות.²

נראה שהתפיסה המקובלת כיום של לוחות מעוגלים, שאובה מאמנות נוצרית. אמנות זו הציגה את הלוחות בצורות שונות, בזמנים שונים ובמקומות שונים. לדוגמה, במזרח ובכיזנטין הוצגו הלוחות כמגילה, דבר הסותר את הפסוקים (שם' לא:יח). בציורים ובאמנות באיטליה עד למאה ה-16 הוצגו הלוחות כשני לוחות מלבניים. ישנם כמה מאפיינים שכמעט תמיד מופיעים ביחד המעידים על מקור הלוחות המעוגלים. כאשר הם מוצגים כמלבנים, לרוב הלוחות הם נפרדים.³ דוגמה יפה של תופעה זו ניתן לראות בציור של קוסימו רוסלי, הנמצא בסיסטינה בוותיקן (ציור ב-1483-1481). כשיש ללוחות חלק עליון מעוגל, הם לרוב צמודים, או

* הרב ד"ר ארי צבי זיבוטפסקי, מרצה בכיר בתוכנית למדעי המוח באוניברסיטת בר אילן.

¹ "עֲשֶׂת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר נִדְבָר הֵי אֵלֵיכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ" (דב' י:ד).

² למקורות וכן לאיורים ראו: Ruth Mellinkoff, "The Round-topped Tablets of the Law Sacred Symbol and Emblem of Evil", *Journal of Jewish Art*, 1(1974), pp. 43-28; Gad B. Sarfatti, "The Tablets of the Law as a Symbol in Judaism" *Hebrew* (1985) and *English* (1990) in "The Ten Commandments in History and Tradition", Magnes Press, Jerusalem, edited by Ben-Zion Segal and Gershon Levi, PP 387-353 (Hebrew; 383-418 in English)

³ על פי המסורת הלוחות היו מחוברים או לפחות תמיד ביחד. ראו פירוש רש"י לבר' כד:כב האומר ששני הצמידים שניתנו לרבקה על ידי אליעזר ייצגו את שני הלוחות שהיו "מצומדות".

מחוברים, ולעתים יש עליהם מסגרת. כל אלה מציגים צורה מוכרת של הדיפתיק (diptych). הדיפתיק היה לוח כתיבה עתיק בעל שני עלים שעמד על ציר והיה בשימוש בצורותיו השונות בתקופת ימי הביניים.⁴ הציור היהודי הקדום ביותר של הלוחות שמצאתי, מופיע במדרש "לקח טוב" (כתב יד פירנצה, המאה ה-12). שם הלוחות נראים בצורת מלבן עם בליטות בחלקם התחתון, בדומה לידידות כמו בספר תורה אשכנזי.

דוגמת הלוחות המעוגלים מלמעלה נפוצה כל כך שכמה חוקרים ניסו למצוא לה מקור יהודי. שלומית פרלמן⁵ הציעה שהחלק המעוגל קשור למדרש המובא ברש"י (שמ' לד: א)⁶ שהקב"ה מורה למושה "פסל-לך שני-לחות אבנים". "הפסולת שלך משם העשיר משה" (שמ' רבה מו: ב) פרלמן מציעה שנשארו שיירי לוחות מעיגול האבנים בחלקן העליון. הרב חיים פרידלנדר⁷ מציע, שהלוחות שנראים כמו לב מייצגים את לב האדם. פעמים רבות במקורות המסורתיים, צורת הלוחות וגודלם קשורים לממדי הארון ומוצגים כמלבניים, תלת-ממד ללא חלק מעוגל. בגמרא נאמר (בבא בתרא יד, א) שכאשר היו בארון כל החפצים שאוחסנו, הוא התמלא לגמרי. משתמע מכך שהלוחות היו מלבניים ללא חלק מעוגל מלמעלה. בגמרא מסיקים שגובהו של כל לוח היה שישה טפחים, רוחבו שישה טפחים ועוביו שלושה טפחים.

בשל המוצא המשוער הלא-יהודי של צורת הלוחות המעוגלים, התנגד בתוקף האדמו"ר מחב"ד, הרב מנחם מענדל שניאורסון זצ"ל בתוקף לייצוג הלוחות כמעוגלים. הוא לא הרשה ייצוגים כאלה במוסדות שלו. הוא הדגיש שלא יראו את העניין של צורת הלוחות כדבר של מה בכך אלא כעניין חשוב.⁸

לא כל הפוסקים הסכימו להסבר שהלוחות לא היו מעוגלים. בהעדר מידע ודאי, ניתן לפרש את המקורות המעטים בצורות שונות. הרב ישראל יעקב פישר (1928-2003), אב בית דין של העדה החרדית, טען שהלוחות אכן היו מעוגלים. בתשובה קצרה וקולעת (אבן ישראל נז, ח) המגוננת על אמן שצייר את הלוחות מעוגלים, הוא טוען שהלוחות אכן היו מעוגלים. ראשית, הוא דוחה את הראיה שהיו צריכים למלא את הארון לגמרי. הוא מצביע על כך שלפי חלק מהשיטות, בתוך הארון היה גם ספר תורה והוא בוודאי היה מעוגל. לאחר מכן הוא מצרף שני מקורות אגדיים שונים, להוכיח שהלוחות היו מעוגלים.

המשנה ב"פרקי אבות" (ה:ו) אומרת שהלוחות נבראו במהלך ששת ימי הבריאה והירושלמי במספר מקומות כותב שלא היו חפצים מרובעים שנוצרו בששת ימי הבריאה. לכן הוא מסיק שהלוחות היו חייבים להיות מעוגלים. נוסף על כך, הוא תוהה, מדוע מפריע למי שחושב שהלוחות היו מלבניים שיראו אותם כמעוגלים, הרי על פי ההלכה אסור ליצור עותקים של חפצים מהמשכן או מהמקדש. לדעת הרב אליהו כץ (1916-2004),⁹ רב העיר וראב"ד לבאר שבע, כתוב במפורש בגמרא בבבא בתרא שהלוחות היו מלבניים (אף על פי שהוא מקדיש מלל רב להוכיח נקודה זו), ולדעתו אין ספק שהחלק העליון המעוגל הוא מעשה ידי אמנים נוצריים. לחילופין הוא מציע שהחלק המעוגל לא נחשב כחלק מהלוחות כלל, אלא "כתר" ללוחות. כך ייצגו את זה בעדות המזרח. לפי זה יש לעשות קו המפריד בין המלבנים לבין חצאי העיגולים. הוא מביא ראיות נוספות לכך שהיו מלבניים.

רבינו בחיי (שמ' לא: יח) כותב שהלוחות היו 108 טפחים מרובעים (3X6X6). לו היו מעוגלים, השטח היה צריך להיות קטן יותר. באשר לראייתו של הרב פישר הוא אומר שהירושלמי (מעשרות ה, ג) כותב: "תני רשב"ג דאין מרובע מששת ימי בראשית...לא אמר רשב"ג אלא בבריות" הוא מתכוון דווקא לבריות, שיש בהן רוח חיים ולא דברים דוממים. על בסיס מסקנותיו הורה שסמלה של רבנות באר שבע ישתנה באופן כזה, שהלוחות יהיו מלבניים ולא מעוגלים.

פוסקים אחרים בימינו, נחרצים פחות בעניין זה ואינם רואים פגם בייצוג הלוחות בצורה מעוגלת. הרב משה שטרנבוך (תשובות והנהגות ב', תקל"ה) כותב שעל פי המסורת הלוחות אינם מעוגלים. לדעתו, הלוחות המשמשים לקישוט הארונות בבתי כנסת אינם אמורים להיות עותקים של הלוחות, אלא ייצוגים אמנותיים או סמלים. הם גם אינם באותו גודל של הלוחות. מסיבה זו אין פסול בלוחות מעוגלים. הוא כותב שאילו שאלוהו היה ממליץ לעשות לוחות מלבניים, אך הוא אינו מתנגד למעוגלים.

⁴ במשנה נקרא פנקס עם שני לוחות. ראו לדוגמה משנה שבת יב:ד ובמילון **יסטרוב** בערך "לוח" (עמ' 696) ובערך "פינקס" (עמ' 1165). רש"י (קידושין כא: דה מכתוב) מתייחס ל"פנקסיהם". ראו גם: *lan Millard Reading and writing in the Time of Jesus*, Sheffield Press, 2000.

⁵ **שבת בשבתו**, חול המועד פסח, י"ז בניסן תשנ"ט.

⁶ ראו גם נדרים לח, א. ושקלים יד, ב.

⁷ משגיח לשעבר בישיבת פונוביז' ובישיבת הנגב, **שפתי חיים** [תשנ"ד], חלק א, עמ' 37, הערה 4.

⁸ עיינו **שערי הלכה ומנהג**, או"ח, א עמ' 199-200. כמו כן נמצא בשיחות באנגלית. מבוסס על שיחות שנאמרו בפרשת "כי תשא" תשמ"א ושמחת תורה תשמ"ב.

⁹ שו"ת **באר אליהו**, או"ח, צ"ו-צ"ז.

בשנים האחרונות יש מגמה להראות את הלוחות כמלבניים ולא כמעוגלים. על אף שנראה שזוהי הדעה הרווחת, אין עליה הסכמה אוניברסלית. לא מפתיע שהצורה המדויקת של הלוחות אינה ידועה. איש לא ראה אותם כבר למעלה מ-2500 שנה. מעבר לכך, אולי הצורה הפיזית של הלוחות לא הייתה אף פעם בעלת חשיבות רבה. החשיבות היא במסר החקוק בלוחות. טקסט זה נקרא בציבור בכל בית כנסת שלוש פעמים בשנה, כדי שיהיה ידוע ומופנם.

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עריכה לשונית: נעמי קסירר